

DŽENIFER KODI EPSTAJN

Slikarka
IZ ŠANGAJA

Prevela
Vanja Smoje-Glavaški

Laguna

Naslov originala

Jennifer Cody Epstein
THE PAINTER FROM SHANGHAI

Copyright © 2008 by Jennifer Cody Epstein
Translation Copyright © 2009 za srpsko izdanje, LAGUNA

Majklu.

Za sve.

Beleška autora

Iako se ovaj roman zasniva na životu i delu Pan Julijang, on je ipak plod mašte. Trudila sam se da u širokim crtama ostanem dosledna životu madam Pan, onakvom kakav je dočaran u malobrojnim dostupnim izvorima. Međutim, opisani likovi, događaji i mesta u velikoj meri su – baš kao i slike koje su ih nadahnule – impresioniistički portreti.

*Evo crteža Leonarda da Vinčija. Ulazim u crtež, vidim ga kako
naporno radi i tu ga srećem.*

ROBERT HENRI
Duh umetnosti

Prvi deo

Atelje

Premda se ne može živeti u umetnosti, ona čini život vrednim življenja. Uz nju je gladovanje život. Uz nju su briga, nesreća i život koji bi inače bio lišen svega – život. Ona životu udahnuje život.

DŽON SLOUN

Monparnas, 1957.

KAD ZAVRŠI SA SLIKANJEM, Julijang se povlači do okrnjenog umivaonika u uglu ateljea. Jedna od dve nove devojke koje joj poziraju odmah odlazi. Druga, Lin, ostaje još malo. Popravlja kombinezon i namešta podvezice na butinama. Dok ih zakopčava preko najlon-čarapa, naginje se nad Julijanginom slikom – još vlažnim plodovima proteklih pet sati: nad drvetom i jezerom. Nad sobom kako kleči kraj druge nage žene.

Dok briše umrljane dlanove o slikarsku košulju, Julijang posmatra kako Lin gleda devojku kakvom ju je upravo prikazala. Danas je bila uspešna, zaključila Julijang. Novim modelima često treba više vremena da se skinu i opuste nage pred neznancima. Ali Lin ju je iznenadila kad je iskoračila iz uske sintetičke mini haljine i donjeg rublja bezbrižno kao da se čitavog života svlačila pred drugima. Nije se sekirala zbog svog tela. Nije se izvinjavala niti pokušavala da prikrije bubuljicu na levoj butini. Ali svaki put kad bi napravile pauzu za vreme petosatnog slikanja, otišla bi na drugi kraj prostorije i, još onako naga, bez trunke stida ćutke posmatrala šta je Julijang uradila.

Julijang je ta pažnja uznemirila jer obično radi dok se modeli odmaraju. Ni sad nije prestala da slika. Ali činila je to drugačije nego što je nameravala, nevoljna da doraduje naslikano devojčino telo pod njenim pogledom. Radila je na drugim pojedinostima – na vrbi i zgužvanom prekrivaču – sve vreme udišući njen miris dok je posmatra: jeftin parfem, davnašnji dim i kiselkasto-slatki znoj. Bilo je tu i nečeg netaknutog poput deteline, što ju je

podsećalo na miris čaršava sušenih na suncu. Lin je rekla da joj otac drži perionicu blizu Lionske železničke stanice.

Voda pljušti iz slavine i nosi čestice rđe. Julijang čeka. Vrhovima prstiju steže hladnu sapunjavu slavinu. Kad se mlaz razbistri, stavlja četkice pod njega. Boje se stapaju u neutrališuće tonove: ultramarin u boju kadmijuma, ova u plavu, a plava u oker; svetlucave nijanse se spajaju u mlaz boje blata koji otiče niz odvod.

Upravo je počela da pere ruke kad Lin kinu, i to tako glasno, praskavo i piskutavo da skoro zazvuča simpatično.

„*Pardon*“, reče Lin.

„*Non, non*“, odvrati Julijang. „Izvinjavam se što je ovde tako hladno.“ Kaže to na francuskom. Shvatila je da Lin loše govori kineski.

„Možda je to zbog mačke. Ponekad me od njih svrbi nos.“ Devojka prinese maramicu gornjoj usni.

Julijang promrmlja nešto nerazgovetno i ponovo se okrenu četkicama, ali joj se ta tkanina istog trena urezala u sećanje: njena blistava belina i sjaj od vruće pegle i štirka. Linina porodica, koja potiče iz Guansija, posedovala je jednu kinesku banku u Hanoju sve do pedeset četvrte. Lin nije govorila mnogo o tome. Julijang pretpostavlja da su komunisti preoteli banku kada i sve ostalo na severu. *Da li joj nedostaje?*, zapita se.

Jer njoj samoj Kina svakako nedostaje, uprkos svemu. „Razmišljate li o povratku kući?“, pitao ju je novinar na poslednjoj izložbi. „*Naturellement, parfois*“, odgovorila je, mada zapravo „razmišlja“ o tome sve vreme. Istinu govoreći, „dom“ više ne oseća kao mesto, već pre kao deo sebe, organ oboleo od maligne čežnje. Bol mine dok slika. No gorčina zbog svega što je izgubila nikad ne jenjava. Još ponekad zadrhti kad joj mesta i ljudi sevnu pred očima, tako stvarni da bi ih skoro mogla dotaći. Pariska elegancija Avenije Fudžou, ulica oivičenih brestovima i tjudorskih vila. Šangajska pijaca koja odzvanja raznim dijalektima i miriše na prženo meso. Žene kako peru hranu i posuđe na obali reke, i doje rumene uplakane bebe. Čeretanje na vlažnim obalama Jangcea na kojima se trguje, i uvek nove psovke.

Zažmuri. Istog trena nađe se ponovo na odmorištu parobroda na kome je Canhua grčevito, očajnički grli, a onaj smešni štap je žulja baš kod lopatice. Tad, davne 1937, činilo joj se da je Čang Kaj Šekov takozvani novi život očito već na izdisaju. Čajpej je bio sav u nagorelim ruševinama. Hirohitovi vojnici harali su Šangajem kao vukovi koji kruže pre novog napada. Ali prava opasnost pretila joj je od sopstvenih sunarodnika, Čangovih plavokošuljaša i siledžija iz Zelene bande – generalisimusove lične garde za uterivanje straha. Tad su svi znali da je Julijang meta – ako ne ona lično, a ono, u svakom slučaju, njena dela. Ipak, Canhua ju je preklinjao da se predomisli. *Možda još možeš da ostaneš*, molio ju je. *Osećam da će se prilike ovde promeniti*. Čak i sad – zar je zaista prošlo već punih dvadeset godina? – Julijang gotovo uspeva da mu čuje glas. Na časak je ophrva sumnja. Da li je ipak *trebalo* da ostane?

Ne budi smešna. Julijang otvori oči. Okrutno potisnu osećanja i zavrnu slavinu. Njena dela su njen život. Ovde jeste usamljena, ali ima svoje slike i mačke. Mušterije i obožavaoce. Mali krug bliskih prijatelja. Svi oni bi potvrdili da je donela pravu odluku. Pre nekoliko dana prijateljica Đunbi joj je rekla upravo nešto u tom smislu, dok je proučavala Julijangin poslednji autoportret. „U ovom ima nečeg novog.“

„Misliš to što sam prikazala sebe kako *istovremeno* pušim, koc-kam se i pijem?“ Julijang nije pomenula nagost. Naravno, to nije novo.

„Ne to.“ Đunbi malo razmisli, a nežno čelo joj se nabra. „Da! Sad shvatam. Smešiš se. Zaista izgledaš srećno.“

„Ma stvarno?“ Ali kad je bolje osmotrila sebe – zajapureno lice, obline i neobično opušten položaj tela, Julijang je morala da prizna da i ona to primećuje: najzad izgleda kao žena koja uživa u životu.

U sanjarenju je prekinuše zvona kapele pomoćnica. Ona pogleda na sat, a onda u Lin, koja je još stajala kraj stola u najlon-čarapama. Zar je devojka stvarno tu već pola sata?

Kao da je osetila da Julijang u sebi negoduje, Lin zakorači unazad i udalji se od slike. Sad je grickala donju usnu.

„Je l' nešto nije u redu?“, upita je Julijang.

„Moje noge. Naslikali ste ih – kako bih rekla? Nekako... debele.“

Tako znači. Zato se ona tu vrzma. „Izvinjavam se“, odvrati Julijang šturo. Ipak, još dok je to izgovarala, po devojčinom licu vide da nije to u pitanju, da ipak nije reč o taštini. Jednostavno ju je pitala: *Zašto? Zašto ste to ovako uradili?*

Julijang obično ne objašnjava svoja dela. Bar ne kritičarima. A svakako ne modelima. Ipak, uhvati sebe kako prilazi devojci. „*Alors*“, reče i drškom četkice stade da prelazi površinom slike. Povučte tri linije: od Linine butine do vrha njene glave; od glave do Sjahine zadnjice; najzad, duž Sjahine ispružene noge do nožnog prsta oslonjenog o Linino golo koleno. „Nisu to samo tvoje noge. To su oslonci kompozicije. Trougao. Vidiš? Ako ih naslikam suviše tanke, izgubiću ravnotežu. I same linije su debele. Razumeš li se bar malo u kaligrafiju?“ Devojka odmahnu glavom, pa Julijang nastavi: „Kad bi je poznavala, prepoznala bi taj potez. Veoma je sličan pisanju na svicima.“

Lin obori pogled. Stopalo joj kliznu u elegantnu lakovanu cipe-lu. Julijang je zamišljeno posmatra dok se obuva. Utom učini ono što u tom trenutku nikako ne bi smela: ponovo osmotri sliku.

Kad ugleda prizor pred sobom, obeshrabri se: stotine grešaka budu joj oči. Potezi četkicom koji su pre samo pola sata izgledali precizni sad deluju kao ogromne greške. Vrba je mlitava. Linina kosa – koju je naslikala, mislila je, tako da deluje prozirno – sad se čini nenegovana. I da, bez ikakve sumnje – devojčine noge jesu predebele.

Poražena, nasloni se na sto. *Ja sam običan lakrdijaš*, pomisli. *Čak i posle svih ovih godina...*

„Madam, jeste li dobro?“

U cipelama, Lin je dobrih sedam centimetara viša od nje. Za trenutak ju je ophrvao nagon da je obgrli oko belog vrata i sve joj prizna. Da se isplače. No, utom joj Lin dotače ruku, a Julijang se ukruti kao i uvek kad je neko dodirne bez dozvole. „Rekosmo pet franaka, je li tako?“ Otvori tašnicu i kruto joj pruži novčani-ce. Lin trepnu.

„Hvala“, odvrati i uze novac. Usledi neprijatan tajac. „Sviđa mi se vaša tašnica“, dodade.

Julijang se hladno osmehnu. Devojka se okrenu da uzme ruži-časti kaputić. „Onda, sutra ponovo u jedanaest?“

„Sutra se odmaramo“, na to će Julijang, mada je upravo odlučila tako. Provešće dan sama. Da popravi načinjenu štetu. „Dođi u petak u četiri.“ A kad vide da Lin okleva, dodade: „Zar ti petak ne odgovara?“

„Ne, u redu je. Završavam kod oca u tri.“

„Dobro.“ Julijang ponovo sede. Kasno je. Želi samo da puši i izgubi se u umirujućem, jednoličnom mlevenju boja. Ali u šest joj dolazi učenik, jedan momak s Akademije umetnosti. Još mlad ali vrlo zgodan Italijan iskričavih očiju. Dozvoljava joj da ga poduča-va na njegovom maternjem jeziku, mada njen italijanski svakako nije ništa bolji nego njegov kineski.

Stade da traži cigarete marke žitan, iščekujući šuškanje Lininog vunenog kaputića i tihi zvuk vrata koja se zatvaraju. Kad ne ču ni jedno ni drugo, pogleda u malo ogledalo koje je okačila naspram vrata (ne toliko da otera duhove koliko da vidi smrtnike koji joj stalno dosađuju). U ogledalu ugleda Lin, još na pragu, s rukom u rukavici na kvaki.

„Draga moja“, prekori je Julijang, „imam posla.“

„Izvinite. Samo...“, ogłosi se devojka sigurnim glasom punim poštovanja, kao da zna da će je Julijang saslušati. Julijang uzdahnu, zavalila se i stade da čeka, pogleda uperenog u zgrade s druge strane ulice.

„Otkad smo se prošle nedelje upoznale“, počeo Lin tiho, „osećam kao da to nije obična... slučajnost. Kako ste me pronašli.“

„Misliš, spojila nas je sudbina.“

Julijang je to rekla dovoljno ironično da je devojka odmah pogleda. „Možda i jeste.“

Imaš još mnogo toga da naučiš, pomisli Julijang. Ali reče samo: „Nisam ja našla *tebe*, draga moja. Jednostavno sam ugledala lepu-škasto lice.“ Međutim, kad je ugledala Lin kako izlazi iz poslastičarnice *Ke de Bersi* s tartom od jaja u ruci, zapahnutu toplotom i slatkastim mirisima, nije toliko zastala zbog njenih klasičnih crta lica – širokih crvenih usana i visokog čela. Imala je utisak da ih

ističe nešto neuhvatljivo i krhko – kao kakva emocionalna glazura od silne tuge ili tegobnog života.

„Kod kuće u ženskoj školi“, nastavlja Lin (znači, Hanoj još smatra domom), „učili smo o umetnosti. Obožavala sam je.“ Uzdahnu. „Valjda sam se oduvek nadala da ću jednog dana...“

„Želiš da slikaš“, prekide je Julijang.

Lin pocrvene. „Oduvek to želim. Samo ne znam odakle da počnem.“ Stade da se poigrava narukvicom od žada, jedinim ukrasom koji danas nije skinula. „Ne mogu mnogo da vam platim. Ali besplatno bih vam pozirala. Mogu i da vam pomazem s pranjem.“

Bila je toliko puna nade da Julijang preblede. Stisnu usne i opet se okrenu prozoru. Od zgrade se vidi samo odsjaj opeke pod večernjim uličnim osvetljenjem. Jedan prozor blesnu kad neko upali svetlo u stanu. Mala prilika – možda dete? ili pas? – zamrači staklo. Onda nestade.

Mora da izgleda lako samo se premeštati s noge na nogu. Otići na drugi kraj studija i uzeti četkicu. I *voilà*, evo nove Valadonove. Ne iznenađuje, dakle, što Lin nije prvi model koji je to pita. Te devojke ne shvataju koliko to sve boli – zaista boli. A istina je ta da je možda Julijangina tašnica moderna, ali njena dela nipošto nisu. Trenutno se ne traže devojke i cveće. Traže se prskanje i šljiskanje. Isprobavanje mastila. Otisci prstiju... Šta joj je ono trgovac s Avenije Montanj rekao? „Naše mušterije žele dela koja nadrastaju figurativno. Žele“ – i to je rekao sav ozbiljan – „metaforičku multivalentnost. Humor. Šale na račun forme. Je l' razumete?“

Zapravo, Julijang ga nije razumela. I dalje ga ne shvata. Smešna joj je i sama pomisao na taj izraz (nije uspela da ga nađe ni u jednom od svojih šest rečnika). Ali shvata jedno: ako se prodaje *multivalence de metaphor*, svakako ne može da priušti da daje časove po povlašćenoj ceni. A naročito ne početnici.

Ali dok Lin oblači kaput, čuje sebe kako kaže: „Imaš li neke crteže? Donesi ih sledeći put.“

Devojka razrogači oči. „Hvala vam, madam.“

„Još nisam pristala“, obrecnu se Julijang i po drugi put joj okrenu leđa. „Molim te, pazi da mačak ne izađe“, reče ogledalu. „Pravi je Hudini.“

Začu se prigušen udarac kad se mačak dočeka na stolicu. A onda se – najzad! – vrata zatvoriše. Kuckanje visokih potpetica stade da odmiče niz stepenice.

Iz nekog razloga još uznemirena, Julijang nali bordo u čašu. Uze cigaretu i zapali je. *Još sam previše popustljiva*, pomisli, dunuvši dim kao izmaglicu iznad jezera na platnu. *Zato i jesam tu gde sam: jedva zarađujem za mačju hranu*. Podiže oslikanu čašu i osmotri naslikanog feniksa (sad već izbledelog, ali još ponosnog) koji je čudljivo posmatra. Onda se zagleda u sopstvenu šaku. Zlatni prsten na prstenjaku izgreban je i potamneo. Mreža plavih vena i bora pruža se od zanoktica do zglobova: vreme ju je stiglo. Kad joj mačak skoči na krilo i svom težinom joj se ugnezdi na tankoj suknji, prodoše je žmarci. A bol je, poput zimske promaje, osvesti. Otpi još gutljaj i pomilova belog mačka po leđima. „Razmažen si“, prekori ga na kineskom. „Imao si veoma lak život. Znaš li ti to, gospon mačak?“

Mačak pospano začkilji prema slici, pa je i ona ponovo pogleda. „Trebalo bi jednostavno da počnem iz početka“, reče mu.

Ali začudo – mada je to možda samo zbog vina – slika joj se učini ipak dovoljno dobra da bi je popravila. Bar je nebo u redu. Lepe su i Linine grudi nalik zrelih jabukama. A i njen tužni tajanstveni osmejak. Mala Mona Liza u Hebeju. Julijang se seti ranice nalik opekotini koju je zapazila na devojčinim leđima. Da nije osip? Ili posledica ljubavnog sastanka? Ili povreda iz borbe s maskiranim napadačem? Baš je zanima ta Kineskinja koja se u Francusku doselila iz Indokine. Možda je zato i pristala na njen predlog. Ako zaista odluči da je podučava (a hoće, čemu poricati?), držaće joj časove. Piće jeftino *vin de table* i razgovarati o tome kako su tu dospele. Julijang to čini sa svim novim učenicima. To joj nekako deluje pošteno jer kod nje dolaze koliko da bi naučili da slikaju, toliko i da bi im pričala o sebi. Žele strasnu pripovest o bordelima, grubijanima i, naposljetku, magičnoj kičici kojom je sebi naslikala izlaz, baš kao Lijang u drevnoj priči. Naravno, Julijang im ne govori o tome. Obazriva je da ne pominje opasne trenutke svoje prošlosti. Ishod toga je desetak verzija iste priče, u kojima kaže samo ono što je najvažnije. Sad je već dovoljno mudra da zna da se istorija – a

naročito njena – prodaje. A njoj je potreban publicitet, budući da je raskrstila s trgovcima umetninama.

Napolju se zvona ponovo oglasiše, samo jednom. Šest i petnaest je. Vrata se zalupiše, a na stepeništu se začu bat italijanskih cipela. Julijang čežnjivo pogleda kamen za mlevenje boje. Onda uzdahnu. *Treba mi novac*, podseti se.

Ustade, proveri kosu u ogledalu i obrisu mrljicu ultramarina s nenašminkanog obraza. Već misli na sutrašnji dan, koji će prove-
sti sama sa svojim damama i jezerom. Dobovanje kišice po pro-
zorskim kopcima još je više oraspoloži. Julijang obožava da slika
po kiši; dopada joj se kako tada sve deluje ušuškanije i bezbedni-
je. Samleće novu boju da naslika Lin gušču kosu i postaraće se da
trava izgleda kao da se presijava od rose. Kad bude gotova, pobed-
nički će se potpisati. Na kineskom:

潘玉良

Pan Julijang

Ništa joj ne znači to što kupac, ako ga uopšte nađe, verovatno
neće umeti to da pročita. Julijang ne potpisuje sliku zbog njega.
Čini to zbog sebe, da veže svoje delo za sebe. Da ga istetovira poru-
kom: uspela je.

Drugi deo

Putovanje

*Telo mi je belo, a sudba meka i obla,
Uspinje se i ponire poput gora kraj potoka.*

*Kako god me ruke oblikovale,
Negde duboko srce mi je rujno i odano.*

HO SJUEN HUONG
(vijetnamska konkubina iz osamnaestog veka)